

כדי להקל מעליו את מלחמת יצרו. בזה נמצאת השלא לשמה מסובכת מהלשמה, ותחת שליטתה. ויש שעיקר שאיפתו הוא בשלא לשמה, אך נמצאת בו גם נקודת לשמה, והיא תוכל להביאו לבסוף לידי לשמה. והנה בזמן הבית עדיין היו הלבבות בגדלותם והיה עיקר שאיפתם לשמה, וכיון שגם חיצוניותם היתה בטלה לגבי פנימיותם, היה בהם בעיקר דין פרטי, והדין על היותו כלי לשאר בני אדם היה טפל לזה. ועל כן רגיל היה ראש השנה להיות רק יום אחד, כעיקר הדין. ואם לפעמים ירדו ממדרגתם ונטו לצד החיצוניות, סיבבו מן השמים שיאחרו העדים לבוא, והיו להם שני ימים ראש השנה, כדי שידונו ביום שני גם מפאת היותם "כלים". גם בבית שני, אף שלא שרתה בו שכינה כמו בבית ראשון, מכל מקום בדרך כלל גברה הפנימיות על החיצוניות, כי הלא ראו קדושת בית המקדש והנסים כגון לשון של זהורית וכו'. אבל לאחר החורבן בעוונותינו הרבים גברה תחיצוניות על המעשים, ועל כן תיקנו לנו חז"ל יום שני של ראש השנה באופן קבוע. הרי שיש לנו שני דיני שמים נפרדים בשני הימים. ביום הראשון דנים את האדם על דרגת פנימיותו, אם יזכה בדין במבט ההשגחה הפרטית. ובחסדי שמים תוסיפו לנו עוד בחינה אחרת בדין, שאם לא זכינו ח"ו בדין הראשון אולי נזכה בבחינת דינא רפיא.

דרגות בתשובה

"לעולם יעסוק אדם בתורה ומצוות אף על פי שלא לשמה, כי מתוך שלא לשמה בא לשמה" (פסחים נ:). הרי שעלינו לעסוק בתורה ומצוות גם אם המעשים עדיין אינם נובעים מפנימיות הלב, אלא שסיבות חיצוניות גורמות להם. אולם לא תתכן תשובה על ידי שלא לשמה, כי התשובה צריכה לבוא מתוך הכרות אמיתיות בפנים הלב. אמרו רז"ל על סדר הברכות בשמונה עשרה (מגילה י"ז): "ומה ראו לומר תשובה אחר בינה, דכתיב ('שעיהו ו') ולבבו יבין ושב ורפא לו", הרי שהתשובה נובעת מבינה, שמקורה בפנים הלב.

בהרבה דברים נאמר "לעולם יעסוק אדם... שלא לשמה", אבל התשובה איננה נכללת בהם. הן פעולת ה'שלא לשמה' היא לשמש כסיוע לנקודה

הפנימית בהסירה את המניעות ואת העכובים בדרך התפתחותה אל ה'לשמה' הגמור; אבל התעוררות התשובה היא היא עצם הנקודה הפנימית ממש, ואם אין היא המניע הרי אין זו תשובה אמיתית כלל. למשל, הנוטל לולב שלא לשמה, כלומר רק מתוך הרגל גרידא או לשם כבוד וכדומה, הרי עכ"פ קיים את המצוה במעשה, ועוד, מכיון שבלב כל אחד מישראל קיימת נקודה פנימית של קדושה — כמו שכתב הרמב"ם ז"ל בה' גיטין: "שהרי הוא רוצה להיות מישראל ורוצה לקיים המצוות... אלא שיצרו הרע מעכב" — עצם עשיית המצוה, מדעתו ושלא מדעתו, מעוררת את נימת ה'לשמה' החבויה בלבו, ובזאת כבר זכה להתעלות ממצבו הקודם. ולא עוד אלא שלב האדם רגיש תמיד למה שידין פועלות ויתכן מאד שיתעלה תוך כדי קיום המצוה להתקרב לידי עשייתה לשמה, כמש"כ בספר החינוך שהאדם מתפעל לפי פעולותיו — כלומר שפעולה גופנית טובה מביאה להתעלות רוחנית, וזהו "מתוך שלא לשמה בא לשמה". כך הוא בכל המצוות. אך בתשובה אי אפשר להיות כן, כי התשובה אינה אלא הפעלת הנקודה הפנימית בבחירה מדעת ובכוונה מלאה, ובלי פנימיות לא תתכן תשובה. הרי שהתשובה היא מצוה שאין שייך לעשותה שלא לשמה כלל.

הנקודה הפנימית

אם האדם מתרכז בנקודת האמת שמכירה בפנים לבבו אז הוא בא לידי תשובה אמיתית. ואפילו ניצוץ קטן מנקודת האמת מביא לידי תשובה, כי הנקודה הקטנה של הכרה פנימית אמיתית בוקעת דרך חומת טמטום הלב, עד שיוצאת למרחב, ומטביעה את חותמה על כל אופני המעשה; וככל שהנקודה הפנימית גדולה יותר גם התשובה יותר גדולה. זולת מבט האמת לא תתכן תשובה כלל; אם התפעלות או התרגשות לבד מביאות אותו לידי תשובה, היא לא תתקיים ותחלוף במשך הזמן. התפעלות והתרגשות — תפקידן רק לפתוח ולהכשיר את הלב, כדי שיחדור האדם דרך הטמטום, ויגלה מתחתיו את נקודת האמת שהטמטום רוצה להסתירה, ורק עליה תוכל התשובה להתבסס. אחרי הרוח והרעש והאש צריך לבוא 'קול דממה דקה' של הכרה פנימית ברורה.

הרבה מדרגות לתשובה; המדרגה העליונה היא שמוחלים לו ולכל העולם עבורו, כאמרם ז"ל (יומא פ"ו): "היה רבי מאיר אומר גדולה התשובה שבשביל יחיד שעשה תשובה מוחלין לו ולכל העולם כולו וכו'". הביאור: הבעל תשובה מצדו הוא כל כך מתחסד עם כל העולם, ומרגיש את עצמו באיחוד אתם, עד שלגביו בטילה הפרטיות. לכן מעשיו מועילים לזולת, ובכוחו להעלות את כולם על ידי תפלתו ושאיפתו. (היינו כידוע שמעלה את נקודת

בחירתם לשטח יותר גבוה, ולא שמבטל את בחירתם, אלא שבמקום שעד עתה היתה בחירתם אם לעשות עבירה גדולה או לחדול, אחרי שהעלה אותם לדרגה יותר רוחנית תהיה בחירתם בעבירה יותר דקה).

היסוד הראשון בתשובה היא הפרישה מהחטא והקבלה להבא שלא לחזור אליו, עד שיעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם (רמב"ם הל' תשובה פ"ב הל' ב'), כי בלי קבלה איתנה על עזיבת החטא לא תתכן תשובה. מקבלים אנו ביום הכפורים להטיב דרכינו, להמנע מעבירות, וכשעובר יום הכפורים, חיש מהר אין זכר לקבלותינו. כך אנו מקבלים עלינו שנה בשנה, ומסתפקים בהבטחות שוא. ומה נואלים אנחנו — הרי אדם אינו מסתפק בהבטחות גרידא של הלוה, אם כלל אינו מביא אותן לידי קיום, ועל אחת כמה וכמה שהקב"ה, שיודע תעלומות הלב, לא יסתפק בהבטחות כוזבות, בקבלות שלא תחזקנה מעמד אפילו זמן קצר ביותר.

פעולות החרטה

אמנם לא די בקבלה כנה לעתיד. כדי לבוא לידי תשובה גמורה צריך להתחרט על העבר. ומהו חלקה של החרטה בתשובה? — מצד אחד היא באה כדי לחזק את הקבלה להבא, כי אין הקבלה מבוססת היטב אלא כשהיא באה מתוך הכרת גודל החטא ומתוך צער על העבירות שעבר. ולא עוד אלא שהחרטה באה כדי לתקן גם את העבר עצמו. צער החרטה מנקה את טמטום החטא, כדברי המסילת ישרים (סוף פ"ד): "שהעון סר ממש מהמציאות ונעקר, במה שעכשיו מצטער ומתנחם על מה שהיה למפרע", ע"ש. בעומק החרטה תלויות דרגות התשובה. קבלה על העתיד בלי חרטה על העבר מתקנת רק מכאן ולהבא (כפי שיבואר להלן), אבל חטאי העבר עדיין קיימים. מטבע האדם הוא להסיח דעתו מהדברים הבלתי נעימים שבעבר, ולשכוח אותם. כן אנחנו רוצים להחליש את רושם העוונות שעברו, ואומרים לעצמנו "מה שעבר עבר, ומכאן ולהבא נתחיל חשבון חדש". אולם כמובן שלאמיתו של דבר — בלי חרטה עמוקה — רשמי המעשים שעברו לא נחלשו אפילו כחוט השערה, אפילו עברו עליהם כמה וכמה שנים, כמו שנאמר (במדבר ט"ו) "הכרת תכרת הנפש היא עוונה בה". טומאת העזון טבועה בנפש האדם לנצח ר"ל, עד שבאה לידי תיקונה. בעולם הגשמי אנו חיים תחת ההגבלה של זמן; העבר והעתיד נעלמים מנגד עינינו. אבל העולם הרוחני הוא למעלה מהגבלת הזמן, ולכן במבט הנפש עומד האדם עכשיו עם החטא בידו, והנה כרגע הוא עושה את העבירה שעבר עליה לפני זמן רב. ואפילו במבט הגוף, הרי הפסד שהיה לו גם לפני הרבה זמן — אם הדבר חשוב בעיניו הוא מצטער עליו תמיד, וזכרו לא ימוש מנגד עיניו. לכן אם העבירה היתה נוגעת

ללב האדם, והיה מבין איך הכעיס את בוראו בהמרתו את רצונו, היה חורה לו היטב גם כשעבר זמן רב. וכיון שאין האדם מתחרט על העבר, הרי שעדיין אינו מרגיש את עוצם החטא, וגם כיום אין לתורה ומצוות הערך הנכון בעיניו.

תשובה מיראה ומאהבה

אין שיעור לדרגות החרטה. כשהאדם מתחרט מתבהרים לו גודל חיובי התורה ופחיתות העבירה, ומכיר את רוממות השי"ת ואת שפלות החטא. וככל שמתעמק יותר במחשבות החרטה, הוא מכיר ביתר שאת את גודל החיוב ושפלות העבירה — ומתחרט יותר. ולכן הגדולים היו כל ימיהם תמיד בתשובה שתמיד העמיקה יותר, כי לאור הכרתם הגדולה של היום הצטערו על שלא מלאו את חובתם אתמול, כשעדיין לא הגיעו לידי הכרה זאת. כל שעה התעלו, ולכן גם התחרטו יותר.

כיון שהאדם מתעלה וזוכה להכרה יותר ברורה, אז הרי כלפי דרגתו היותר רמה היו מעשיו של אתמול בבחינת שוגג, כשעדיין לא ידע בבירור כזה את היקף חובתו. וזהו ענין השב מיראה — מהכרת גודל החטא והכרת רוממותו ית' — נעשין עבירותיו כשגגות, שהקב"ה ברוב רחמיו מסתכל עליהן מבחינת שוגג, כפי חרטתו של החוטא.

מדרגה יותר גדולה היא זו של השב מאהבה. כששב ומתחרט מכיר את שפלות החטא ואת רוממותו ית', ומתבונן בעוצם חסדי השי"ת שמשפיל את עצמו כביכול לתוך טומאתו כדי לקבל את תשובתו ("והקב"ה בעצמו, שלא על ידי שליח, מתקן את עונו ורוחץ צואת עונו" — תומר דבורה), ומשמים מסייעים לו לעלות משאול תחתית. אז על ידי הכרה זאת מתעוררת בו אהבה עזה אל השי"ת; וכל שמעמיק יותר בחרטה ומכיר יותר גנות העבירה, גדולה יותר הכרת הטוב שלו כלפי הקב"ה, ומתוך אהבתו דבק יותר בהקב"ה. ולכן "במקום שבעלי תשובה עומדים צדיקים גמורים אינם עומדים" (ברכות ל"ד:), כי רק בעל התשובה מכיר במידה כזאת את חסדי השי"ת, שמתגלים עליו בעוצם רב כזה, ורק הוא מגיע על ידי זה לדבקות כזאת. אכן הרי העבירה גרמה לו הכרות אלה, ולכן השב מאהבה — שתשובתו הגדולה באה מתוך הכרת חסדי השי"ת — עבירותיו נעשין כזכויות, כי כיון שנתעלה לאהבה גדולה זו בגרם החטא, דן הקב"ה עליהם ברוב חסדיו בבחינת זכויות.

וזהי בחינת השמחה שבראש השנה, כביאור הספורנו פ' אמור (כ"ב, כ"ד) על הפסוק זכרון תרועה: "זכרון תרועת מלך, בה יגילו במלכם כאמרו הרנינו לאלקים עונו הריעו, וזה מפני היותו יושב אז על כסא דין... וראוי לנו לשמוח אז יותר על שהוא מלכנו, שיטה כלפי חסד, ויזכה אותנו בשפטו אותנו.